

RECENSIES

ARISTOTELES

Aristoteles, *Metaphysica - Kleine Alfa* (ingeleid, vertaald en toegelicht door Cornelis Verhoeven), Baarn, Ambo, 1995, 116 blz., ISBN 90 6303 598 5
 John L. Ackrill, *Aristoteles*, Groningen, Historische Uitgeverij, 1994, 220 blz.
 ISBN 90 6554 003 2

Van de twee grootste antieke wijsgeren, Plato en Aristoteles, is de tweede de meest systematische, terwijl de eerste — die zeker geen rationaliteit heeft geschuwd — terecht voor de meest literaire doorgaat. Is het daarom dat ook in het Nederlands taalgebied het oeuvre van Plato steeds in zijn geheel beschikbaar is gebleven (het vertaalwerk van Xaveer de Win blijft nog altijd onovertroffen) en dat de werken van Aristoteles bij ons gefragmenteerd worden uitgegeven? Het is vreemd dat we zo weinig van Aristoteles in het Nederlands kunnen vinden, terwijl zijn invloed op de geschiedenis van het denken niet kleiner is dan deze van Plato. Toegegeven, zijn werk lijkt minder toegankelijk, heeft niet die narratieve en retorische kracht en voert ook geen kleurrijke figuren op zoals Alcibiades, Socrates of Aristofanes; bovendien bestudeert men hem nauwelijks of niet in de lessen Grieks in de klassieke humaniora en gaat hij al te eenzijdig door als een leerling van Plato, alsof hij zelf niets zou te vertellen hebben. Aristoteles (384-322) is ons te onbekend gebleven.

Elke nieuwe Aristoteles-uitgave in ons taalgebied juichen we daarom toe en een uitstekende introductie naar aanleiding van een vertaling biedt de Nederlandse filosoof en classicus Cornelis Verhoeven met zijn uitvoerige commentaar bij een heel kleine tekst van de wijsgeer die voor Thomas van Aquino zo veel heeft betekend. Verhoeven vertaalde destijds al *Metaphysica Lambda* ('Het opperwezen'); nu presenteert hij *Metaphysica kleine Alfa*, in vertaling niet meer dan zes bladzijden die voor de vertaler niet minder dan tachtig bladzijden commentaar waard zijn. Om de tekst van Aristoteles beter te situeren, voorziet Verhoeven zijn uitleg van fragmenten uit *Metaphysica Alfa* en uit de *Nicomachische ethiek*, alsook van enkele Plato-fragmenten om de leerling met de meester te confronteren. Verhoeven maakt van de gelegenheid meesterlijk gebruik om aan de hand van slechts enkele bladzijden Aristoteles de lezer kennis te laten maken met zowel de vertaalproblemen als met de basisbegrippen van de hele Westerse metafysica en met het oorzakelijkheidsdenken dat we in onze hedendaagse cultuur niet kunnen of willen missen. Er is echter een belangrijke aristotelische stelling, die Verhoeven terecht in de verf zet, die in het hedendaagse levensgevoel veronachtzaamd dreigt te geraken. Zij luidt dat filosofie als wetenschap dat wat is tot voorwerp heeft, voor zover het is, in het algemeen en niet in een

bepaald opzicht. Om datgene wat is in zijn ware werkelijkheid te vatten dienen wij ook de oorzaak daarvan te kennen; dit is het zoeken naar het ware grondbeginsel dat tegelijk onherleidbaar is. Filosoferen betekent dus geenszins de eindeloze bezigheid van het nagaan van een eindeloze keten van oorzakelijkheidsverbanden — dit is het reductionisme van heel wat wetenschappers — maar het zoeken naar de eerste oorzaak, naar datgene wat eeuwig waar is én gedacht kan worden. Voor de filosoof betekent dit het doel van alle doelen dat niet om iets anders wordt nagestreefd, maar om zichzelf. Dit doel is ook geen middel, zoals de eerste oorzaak ook geen middel kan zijn. Verhoeven merkt hierbij op dat Aristoteles royaal al het bestaande passeert en aan het eerste doel een absoluut karakter geeft: "Daardoor verwijderd het zich van elk aanwijsbaar en concreet doel, dat te stellen, na te streven en te bereiken is, zoals de stof die niet deze en niet die stof is, vervaagt tot een ongrijpbare eerste stof, en wordt het even vaag als het eerste bewegende. De enige zekerheid die hij dan nog heeft, is dát het er is, terwijl hij niet weet hoe het is en wat het is". Hier zitten we in de sfeer van de verwondering die in haar beschouwelijkheid en sceptis het begin moet vormen. Een geliefd thema voor Verhoeven.

Hoewel anders georiënteerd is de inleiding tot het werk van Aristoteles door de filosofieprofessor uit Oxford, John L. Ackrill verwant met de studie van Verhoeven. Er is niet alleen de grote eruditie, maar er is vooral die aantekelijke liefde voor het oeuvre van de antieke wijsgeer die met zich meebrengt dat de commentaar de oorspronkelijke teksten dient. Zoals Verhoeven Aristoteles eerst en vooral zelf aan het woord laat, zo citeert Ackrill zijn auteur uitvoerig om zich dan af te vragen hoe we *vandaag* Aristoteles kunnen begrijpen. Dit is inderdaad een aantekelijke benadering, omdat de klassieke filosofie zeker niet uitsluitend bestemd is voor een soort archeologische lectuur zonder zich iets van hedendaagse vraagstellingen aan te trekken. De technisch-filologische en vakfilosofische studie behoort ongetwijfeld tot de oefeningen van de student en van de leraar die zijn lessen voorbereidt of een congresnota opstelt. De filosoof, echter, met een zin voor historiciteit zal zich afvragen wat we vandaag nog in Aristoteles kunnen vinden. Het antwoord van Ackrill is in dit opzicht bijzonder verhelderend en een ware, vriendelijke, maar tegelijk dringende uitnodiging om Aristoteles zelf te lezen. Ook de uitgeverij die de oorspronkelijk in het Engels geschreven inleiding voor de nederlandstalige markt heeft verzorgd, formuleert deze uitnodiging en biedt tegelijk het antwoord door een reeks nieuwe Aristoteles-vertalingen aan te kondigen, onder meer een van de *Nicomachische ethiek* (ongetwijfeld een van de belangrijkste teksten over ethiek die men zich, naast Kants *Kritik der praktischen Vernunft*, kan voorstellen), van *Over de ziel*, van de *Politica*, de *Rhetorica* en van de *Metaphysica*. Dit is een bijzonder ambitieus programma dat elke filosofie-liefhebber alleen maar kan toejuichen.

Ackrills gids voor de filosofie van Aristoteles kent een systematische opbouw, waarbij de auteur achtereenvolgens aan de grote thema's van de Griekse wijsgeer aandacht besteedt: de fysische wereld en de kennis en verklaring van de natuurverschijnselen, de wijsgerige psychologie met een grote aandacht voor het fenomeen van de waarneming, de logica, de wetenschappelijke kennis, de filosofische methode, de metafysica of de wetenschap van het wezenlijke en het fundamentele, en tenslotte

de ethiek. Steeds opnieuw komt de auteur van deze inleidende studie tot de merkwaardige vaststelling dat Aristoteles, die in zijn tijd een ongehoorde nieuwsgierigheid en onderzoekszin aan de dag wist te leggen nog steeds actueel is, omdat hij de basisintuïties formuleerde voor een houding die wij vandaag nog altijd niet kunnen missen. Daarom herinnert Ackrill de lezer aan het feit dat de breuk met de antieken eigenlijk niet overschat dient te worden; ook wil hij niet in een modieus 'actualiseren' vervallen door de gemeenschappelijkheid van onze tijd met Aristoteles' tijd te overdrijven. Typerend voor zijn zin voor nuanceren vinden we in zijn commentaar op de wijsgerige psychologie: "Dank zij de moderne fysica en fysiologie beschikken we over een volkomen nieuw inzicht in de hersenen en het zenuwstelsel. Maar als de filosofie nu een beter antwoord op het probleem van geest en lichaam heeft dan de Grieken hadden, is dat niet een gevolg van deze wetenschappelijke vooruitgang, maar van toegenomen verfijning en genuanceerdheid in de analyse van begrippen die voor dit probleem nodig is. Het is lang niet zeker dat we inderdaad een beter antwoord hebben: er bestaat geen overeenstemming over wat het correcte antwoord is, en de rivaliserende antwoorden die voorhanden zijn, worden, in hun wezenlijke trekken, al in de Griekse filosofie aangetroffen". Leert ons dit niet dat we geen inzicht in ons denken en in ons wetenschappelijk kennen hebben, wanneer we niet ook een inzicht trachten te verwerven in de wijze waarop wijsgeren als Plato en Aristoteles de fundamentele vragen hebben gesteld?

Ackrills inleiding is een typisch angelsaksisch boek en past dus tegelijk in het Nederlandse geestesklimaat dat voor de cultuurwetenschappen zo weinig oog heeft voor het Duitse en Franse taalgebied. Bijgevolg vinden we hier nauwelijks verwijzingen naar Europese commentaren, wel naar Amerikaanse en Engelse. Tenslotte verbaast het dat Aristoteles' politieke denken hier stiefmoederlijk behandeld wordt.

Jacques DE VISSCHER

JUDAÏSME

Elena Romero Castello & Uriel Macias Kapon, *Joden en Europa: Cultuur - Geschiedenis*, Leuven, Davidsfonds, 1996, 240 blz., geïll., geb. 2.495 Bfr., ISBN 90 6152 949 2

Dit prachtig geïllustreerde boek bestaat uit twee delen: een historisch gedeelte dat de situatie van de joden in Europa over tweeduizend jaar beschrijft en een cultureel gedeelte dat in korte hoofdstukjes aspecten van het religieuze leven, van de kunst en van de taal en literatuur evoceert. Een verklarende woordenlijst, een bibliografie en een (onvolledig) naamregister sluiten deze prestigieuze uitgave af.

Joden en Europa laat zich gemakkelijk lezen. De luie lezer kan zich beperken tot de honderden afbeeldingen met hun summiere onderschriften, de meer geïnteresseerde